

Muzeum Getta
Warszawskiego

Życie literackie warszawskim getcie

Motto:

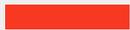
Dlaczego, milczysz świecie ...

Kalman Lis

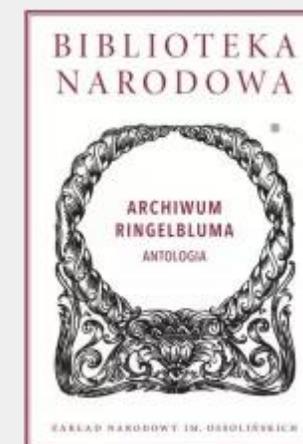
Działalność na rzecz Oneg Szabat

- Spisywanie relacji i wywiadów
- Sporządzanie sprawozdań i notatek
- Zbieranie dokumentów
- Sporządzanie codziennych zapisków
- Percec Opoczyński, Rachela Auerbach
- Obraz getta

Pisarstwo indywidualne

- Literatura dokumentu osobistego (dzienniki, relacje, listy)
- Teksty literackie (poezja, proza, dramat, teksty synkretyczne)

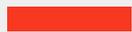

Dlaczego pisali?

- poczucie misji wobec tych, którzy zginęli
- Pozostawienie świadectwa
- Poczucie winy
- Zadośćuczynienie
- Uwolnienie od traumy
- Rodzaj oczyszczenia

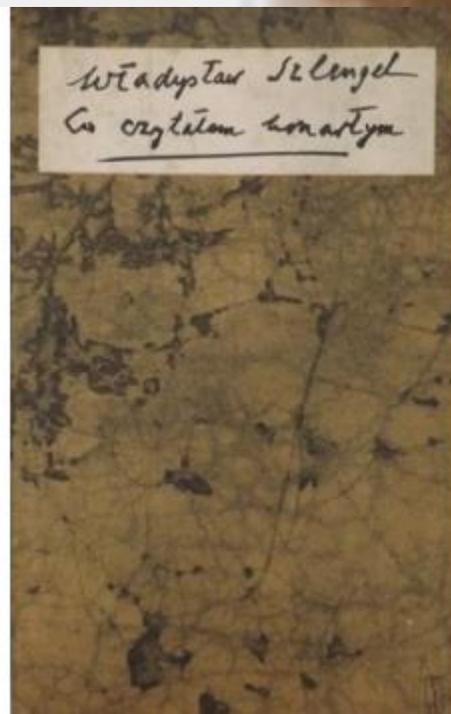

*Żeby pamiętał świat...
I pamiętali ludzie.*

Władysław Szlengel (1912-1943)

*Te wiersze miałem kiedyś czytać ludziom,
którzy wierzyli w przetrwanie, miałem
razem z nimi przeglądać ten tomik jako
pamiątnik szczęśliwie przebytego
koszmarnego okresu, wspomnienia z dna
piekła — towarzysze mojej wędrówki
odeszli, a wiersze stały się w przeciągu
jednej godziny wierszami, które **czytałem
umarłym.***

Rzeczy

Z Hożej i Wspólnej, i Marszałkowskiej
jechały wozy... wozy żydowskie...

meble, stoły i stołki,
walizeczki, tobołki,
kufry, skrzynki i buty,
garnitury, portrety,
pościel, garnki, dywany
i draperie ze ściany.

Wiśniak, słoje, słoiki,
szklanki, plater, czajniki,
książki, cacka i wszystko
jedzie z Hożej na Śliską.
W palcie wódki butelka
i kawałek serdelka. [...]

Mała stacja Treblinka

Na szlaku Tłuszcz – Warszawa
z dworca Warschau-Ost/wyjeżdża się szynami
i jedzie się wprost.../I podróż trwa czasami
pięć godzin i trzy ćwierci,/a czasem trwa ta jazda
całe życie aż do śmierci...

A stacja jest maleńka/i rosną trzy choinki,
i napis jest zwyczajny/ tu stacja Treblinka.

I nie ma nawet kasy/ ani bagażowego,
za milion nie dostaniesz/biletu powrotnego...

Nie czeka nikt na stacji/i nikt nie macha chustką,
i cisza tylko wisi,/i wita głuchą pustką.

I milczy słup stacyjny,/i milczą trzy choinki,
i milczy czarny napis,/że... stacja Treblinka.

I tylko wisi z dawna/(reklama w każdym razie)
zniszczony stary napis:/„Gotujcie na gazie.”

Mała stacja Trebliaki

Na szlaku Tłuszcz – Warszawa,
Z dworca Warschau – Ost,
Wyjeżdża się szynami
I jedzie się wprost.
I poeróż trwa czasami
5 godzin i trzy ćwierci,
A czasem trwa ta jazda
Całe życie, aż do śmierci.
A stacja jest maleńka
I rosną trzy choinki,
I napis jest zwyczajny
Tu stacja Trebliaki.
I nie ma tu bufetu,
Czekoladek, marmelady,
I książki w gazetani
Niema, -sa Trebliaki.
I nie ma nawet kasy,
Ani bagażowego,
Za milion nie dostaniesz
Biletu powrotnego.
Nie czeka nikt na stacji
I nikt nie macha chustką-
Cisza tylko wisi,
Wita głuchą pustką.
I wieczny słup stacyjny,
Milczą trzy choinki,
I milczy czarny napis.....
Stacja T r e b l i a k i.
I wisi dawna/reklama w każdym razie/
Zniszczony stary napis Gotujcie na gazie

Za pięć dwunasta!!!!

Nam schodzić nie kazano

Pod strych, jak koty – po szczeblach drabiny

Przeskakivaliśmy w pocie i w strachu.

Czekamy na noc – od szóstej rano,

My, co trawimy rozpacz godziny

W lochach skuleni – plackiem na dachu.

Na dachu z twarzą martwą i bladą

Schował się brat – taki drżący Żyd,

Co chciałby zniknąć pod cieniem komina... (...)

Za pięć dwunasta!!!!

Nam schodzić nie kazano.
Pod strych, jak koty - po szczeblach drabiny
Przeskakivaliśmy w pocie i w strachu.-
Czekamy na noc - od szóstej rano,
My, co trawimy rozpacz godziny
w lochach skuleni - plackiem na dachu.

Na dachu z twarzą martwą i bladą
Schował się brat - taki drżący Żyd,
Co chciałby zniknąć pod cieniem komina.....
Szczęśliwy - zdążył tuż przed blokadą!
Ciężnie się wleczę; leniwy śmit,
W pogrzebie lat.- Osmą godziną.

Osmą godziną- Zdolna- ż jest myśl
Objąć i zgłębić pełnący czas,
Co bije w mózgi, ukrytych na szczycie.....
Chwila - i wiek. - Wzoraż, jak dziś,
Ale i wielki Jutrzo. Blask
Ludzi - Wolnych de Życia.

Dziemną godziną - Objąć i męka
O pierwszej - serce z pierśi wyskoczy
Minuta wieczności - w rozdzyskiej nadzieji.-
Zaczarowani w piwnicach, we wnękach
Tropią smutne wyblakłe oczy,
Czy nie się wokół nie dzieje?

Dzieją się rzeczy, o których nie śnili
Mędrzy Kasi - Inkubatorzy,
W najwymyślniejszej stercz torturze-
Żywe kamienie, któreby się silił,
Z was, co w nieznaną przyszłość porze-
Wchłonąć bezład przykutych do żółtek?

U żółtek wezwłowa czai się zmora -
sygnał klaksomu: Ge-Sta-PÓ tu!
Do bram po schodach, w drzwi zapukli
Czarni - ludzi szukają po norach
I to przeciągłe, żadosne U - hu!
Krzyk i wycie szakali.

Szakale w pobliżu, czyhają gdzieś
I wycie i krzyk śledzą - świdrują oczy
Bzykają kwie - osy uparte.....
My nie damy się zdeptać i zgniść!
Pijany, chwyci się - z jamy wyskoczył
Ojciec, Poszli, o pół do czwartej.

Stój-że, z dołu guizdek znajemy-
Dokąd nieszczęsny - idzie: Słyszysz?
Baczność - dozorca ostrzega w bramie,
Wyślij - za nocnie do domu!.-
Twój to jak skamieniały wśród ciszy?
Za- bi -ty.- Na progu - Ojciec? Nie.- Kłamiesz!

Nie kłamiesz i ty co matkę na widzisz,
Gdy stygnie, zamiera - szkli jej się wzrok.-
Patrz napoleonkę, przebite od kul.....
Że pod trupami chowani Żydzi,
Żywi - Sekunda- dłuży się rok -
Zemstę dostaną - ziemi tej, sól.

DZWONIC!

LURIE 1 RAZ

ROTSZTAJN 2 R.

ROGOZIŃSCY 4

KOPLIEWICZ 5

SZLENGEL 3

BRANDSTETER 3

LUNIA } 2 KRÓTKIE

WANDA } 2 DŁUGIE

SŁUŻBA PORZĄD.

WERKSZUC

6 RAZY

GŁOWA

Telefon

Z sercem rozbitym i chorym/Z myślami o tamtej stronie

Siedziałem sobie wieczorem/Przy telefonie.

I myślę sobie: zadzwonię –/Do kogoś po tamtej stronie,

Gdy dyżur mam przy telefonie

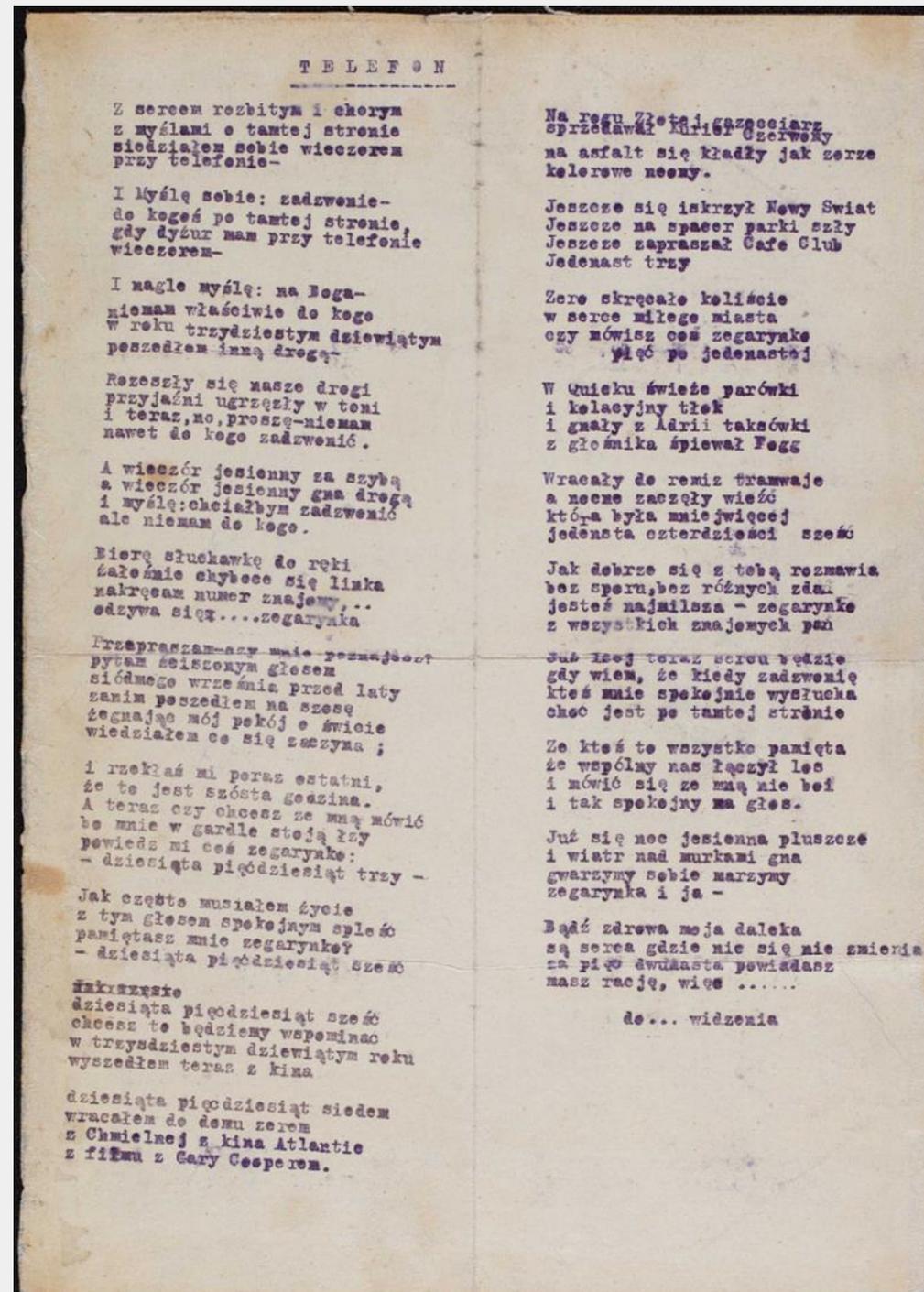
Wieczorem –/I nagle myślę: na Boga –/

Nie mam właściwie do kogo

W roku trzydziestym dziewiątym/Poszedłem inną drogą.

Rozeszły się nasze drogi/Przyjaźni ugrzęzły w toni

I teraz, no proszę – nie mam /nawet do kogo zadzwonić

Okno na tamtą stronę

Mam okno na tamtą stronę,/bezczelne żydowskie okno
 na piękny park Krasińskiego,/gdzie liście jesienne mokną...
 Pod wieczór szaroliliowy/składają gałęzie pokłon
 i patrzą się drzewa aryjskie/w to moje żydowskie okno...
 A mnie w oknie stanąć nie wolno/(bardzo to słuszny przepis),
 żydowskie robaki... krety.../powinni i muszą być ślepi.
 Niech siedzą w barłogach, norach/ w robotę z utkwionym okiem
 i wara im od patrzenia/i od żydowskich okien...
 A ja... kiedy noc zapada.../by wszystko wyrównać i zatrzeć,
 dopadam do okna w ciemności/i patrzę... żarliwie patrzę...
 i kradnę zgaszoną Warszawę,

OKNO NA TAMTĄ STRONĘ..

Mam okno na tamtą stronę
 beczelne żydowskie okno
 na piękny park Krasińskiego
 gdzie liście jesienne mokną...
 Pod wieczór szaro liljowy
 składają gałęzie pokłon
 i patrzą się drzewa aryjskie
 w to moje żydowskie okno...
 A mnie w oknie stanąć nie wolno
 /bardzo to słuszny przepis/
 żydowskie robaki..krety...
 powinni i muszą być ślepi
 Niech siedzą w barłogach,norach
 w robotę z utkwionym okiem
 i wara im od patrzenia
 i od żydowskich okien...
 A ja..kiedy noc zapada.....
 by wszystko wyrównać i zatrzeć
 dopadam do okna w ciemności
 i patrzę..żarliwie patrzę...
 i kradnę zgaszoną Warszawę
 szumy i gwizdy dalekie
 zarysy domów i ulic
 kikuty wieży kalekie....
 Kradnę sylwetkę Retusza
 u stóp mam plac Teatralny
 pozwala księżyc Wach-meister
 na szmugiel sentymentalny...
 Wbijają się oczy żarliwie
 jak ostrza w pierś nocy utkwione
 w warszawski wieczór milczący
 w miasto me zciemnione...
 A kiedy mam dość zapasu
 na jutro,a może i więcej---
 żegnam milczące miasto
 magicznie podnoszą ręce..
 zamykam oczy i szepczę...
 Warszawo ..czekaj się...czekam...
 wnet fortepiany w mieście
 podnoszą milczące wieka...
 podnoszą się same na rozkaz
 ciężkie,smutne,zmęczone...
 i płynię ze stu fortepianów
 w noc....szopenowski polonez...
 Wzywają mnie Klawikordy
 w meką nabrzmiałej ciszy
 płyną nad miastem skorą
 z pod trupie białych klawiszów...
 Koniec...opuszczam ręce...
 wraca do pudeł polonez...
 Wracam i myślę, że źle jest
 mieć okno na tamtą stronę.....

Żywy dziennik

- Kawiarnia „Sztuka” Leszno 2 (Wiera Gran, Diana Blumenfeld, Pola Braun, Władysław Szpilman)
- Szlengel prezentował swoje wiersze z tomu *Co czytałem umarłym.*
- kabaret literacki, powołany do życia przez grupę aktorów pod kierunkiem Szlengla.
- program artystyczny o realiach getta *Żywy Dziennik.*
- Mówiona kronika getta- żywy barwny język
- Komentowanie wydarzeń codziennych getta w sposób dowcipny

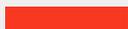

Od lewej: Meier Winder, Maks Brin, Kadisch, Karl Cymbalist, Maks Bożyk, Paul Breitman

Icchak Kacnelson

1886-1944

- Pisarz języka hebrajskiego i jidysz
- Pedagog/Autor książek
- **Tematy w twórczości:**
- Przeżycia zamkniętych w getcie
- Tragedia rozłąki
- Tęsknota za zabitymi i wywiezionymi

I znów powróciły wagony...

Lęk mnie śmiertelny ogarnia i obejmuje uściskiem –

Są już wagony! A wczoraj odeszły stąd wczesnym zmerchem...

I znowu są! Znowu stoją, znów na Umschlagu są wszystkie...

Widzisz ich gęby otwarte? I puste jeszcze!

Chcą więcej! Znowu są głodne, znowu się żarcie im przyda!

Stoją, czekają, by znowu paszczę wypełnić całą.

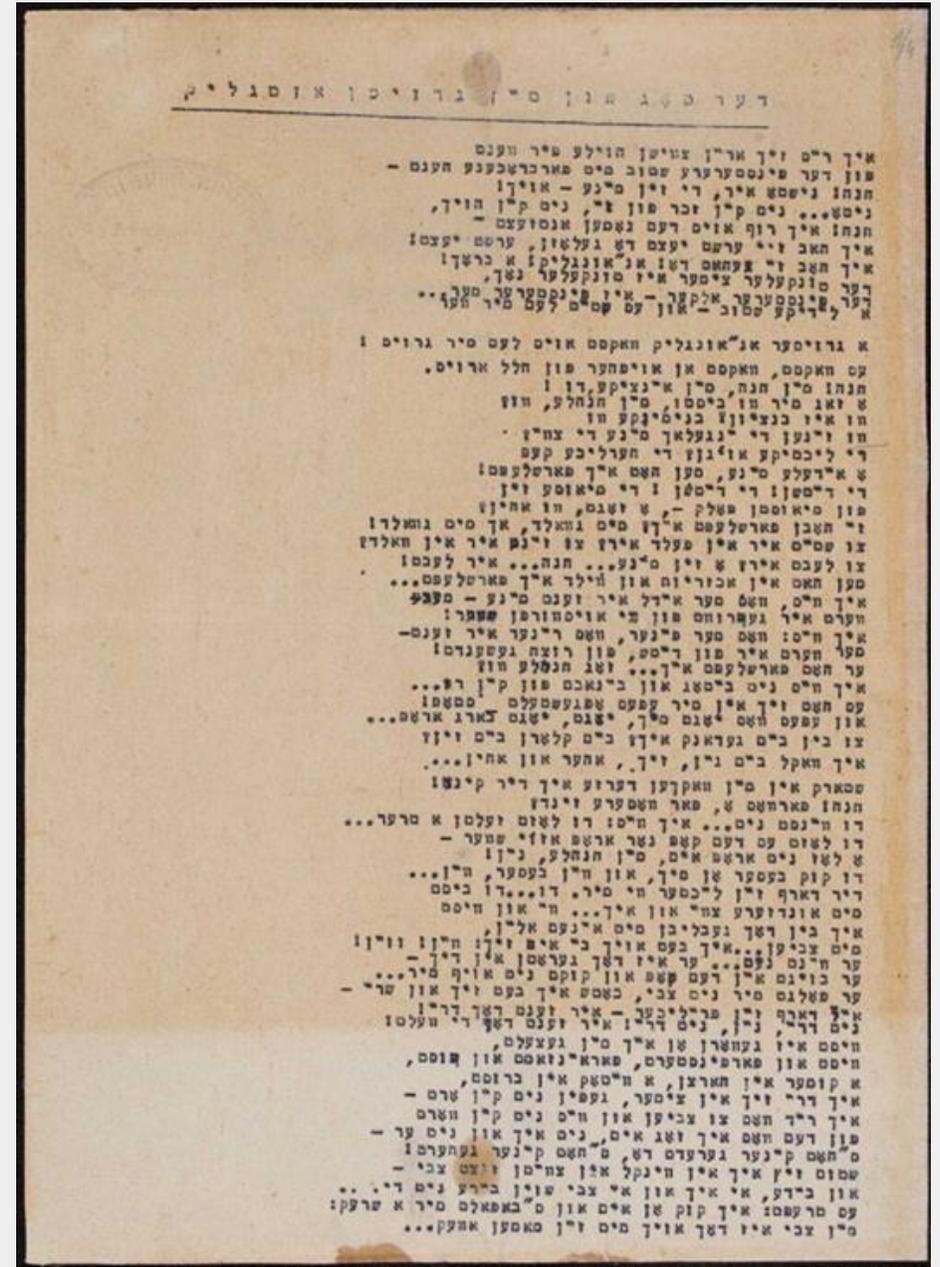
Jak gdyby jeszcze nie miały nigdy w swym pysku Żyda...

Miały już, ale cóż z tego? Ciągłe im mało, za mało!

Chcą więcej, stoją czekają, jak rzędy nakrytych stołów

Czekają na jadło, na Żydów. Dawać ich więcej, niech giną!

I znów powróciły wagony

Icchak Kacnelson Bal

W piwnicy mrok głęboki,/Lecz piętro wciąż nie
gaśnie,

Piwnica się raduje,/ Za dnia nie bywa jaśniej![...]

Tam piją, zajadają/Cmokając usteczkami,

Piwnica się raduje:/Wspaniale, jak wspaniale! [...]

Tam piją, zajadają /Do późnych godzin nocy –

Wspaniały bal urzęda/Komitet dziś pomocy [...]

Nie cieszy się piwnica [...] /W piwnicy włada
śmierć

Dzień mojego wielkiego nieszczęścia

Przybiegam w pośpiechu do czterech ścian nędzy
Spowitych przez mrok, i wnet łamią się ręce –
O, Chano! Synowie...nikogo tu nie ma!
Ni ślad nie pozostał , strzęp choćby ich tchnienia!
O, Chano! Przyzywam znów imię struchlały-
Przed chwilą dopiero się z nimi rozstałem![...]
Mieszkanie mroczniejsze wdaje się jeszcze,
A pokój ciemnością okryty-ciemniejszy –
Mieszkanie bezludne – lecz jakby ktoś węszył
....[...]
Najdrożsi, ktoś was mi odebrał podstępem!/Tćo
Niemcy! To Niemcy! Ci podli synowie /Podłego
narodu[...]

Zbyt późno przyszliśmy, zbyt przyszło nam zlekać
A pociąg odjechał, daleko odjechał...

Ach, gdyby nie spadło tak wszystko gwałtownie ,
Na Umszlag dojrzałybyś też niezawodnie
I Cwiego i mnie...[...]
Pędzono was prędko, goniono w pośpiechu –
O Boże , a gdyby choć chwila oddechu,
To byście na wagon nie wsiedli, o, za nic!
Lecz uszli bezpiecznie przed wilków zębami[...]

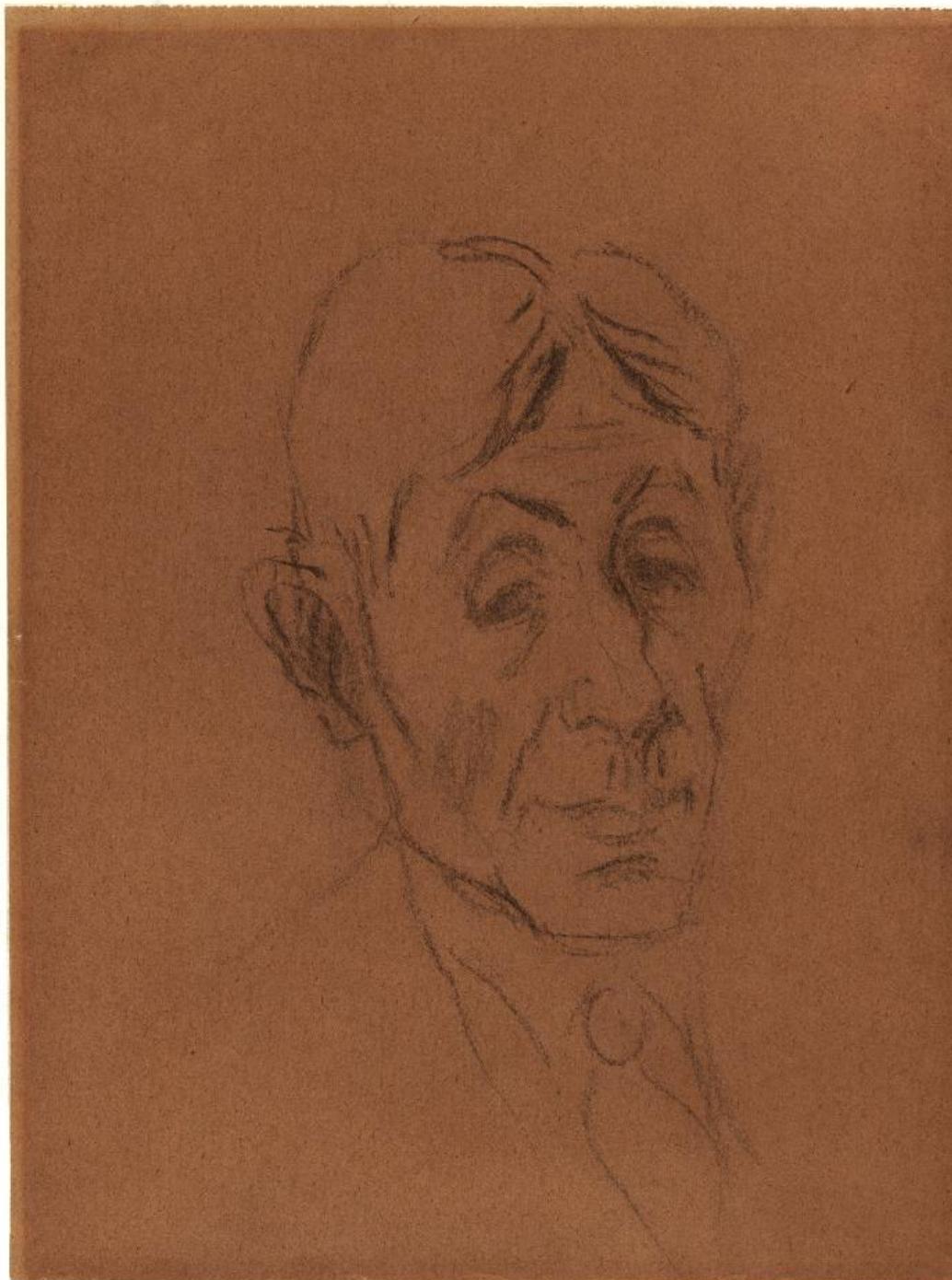
Herszele Danilewicz

1882-1941

Żona i dzieci głodują

Moja żona i dzieci głodują,/ Sąsiedzi patrzą krzywo i dyszą,
Gdyby ktoś chciał rozświecić me życie-/Musiałbym go zawstydzić...
Nagi i bosi niczym Adam, /Obszarpany i obdarty
Wśród ruin się błąkam/Byle nie myśleć, nie wiedzieć...
Zmartwieniami umęczony,/Bez sił, złamany i chory -
Tułacz ze mnie, straceniec,/Dawno porzuciłem nadzieję...
Przez los pokąsany, /Ciężarem jarzma przygnieciony,
Zapomniany przez wszystkich, tułam się, /Nie mogąc tego brzemienia
znieść.../Gdzieś znają światło i radość, /Wiedzą, czym jest spokój i
nadzieja -/Mnie pozostaje tylko pusta boleść/I otwarty grób...

Portret wyk. przez Gelę Seksztajn

Josef Kirman

1896 -1943

Oczy wciąż otwarte

Kulami? Gazem? Czy żywcem zasypią? Spalą?

Oczy wciąż otwarte, zwrócone ku wielkiej tragedii:

Nie, wysadzonych drzwi w podziurawionych
domach

Nie zamkną już ręce

Kolumny Oczyszczania, tej żydowskiej,

Która niesie teraz schodami ograbione ciało [...]

R. Kramsztyk , *Stary Żyd z dziećmi*

Josef Kirman

Oczy wciąż otwarte

[...] jakaś kobieta stoi i krzyczy: „/Za pięć złotych, ostatnie trzy wiązki marchwi słodkich!„/Boże , mój Boże, jeszcze handlu i życia nie zabijeś, /Nawet na "Umschlagplatz" przy plombowaniu wagonów/Do odtransportowania na śmierć,

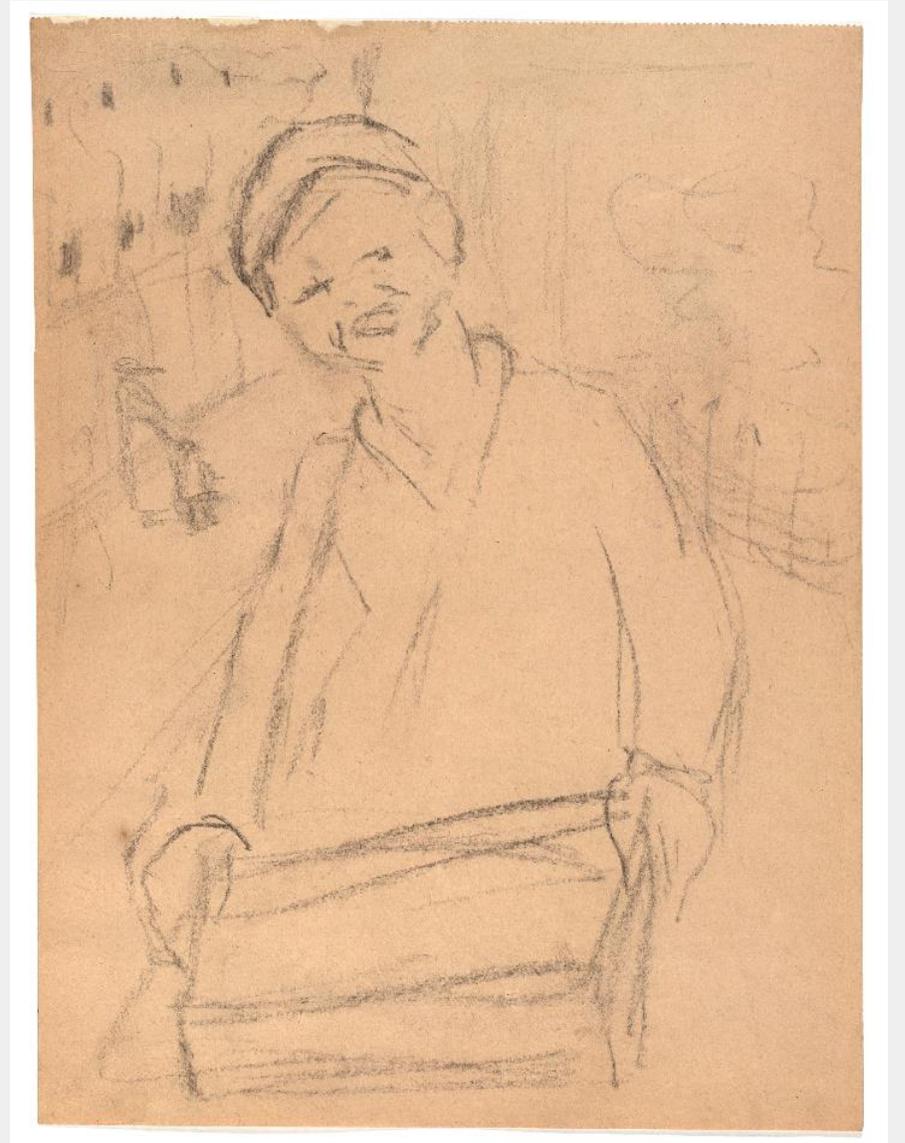
Jedzono surowe ziemniaki i handlowano chlebem.

Josef Kirman

Po blokadzie

Kim jest ten ukryty? Ostatni tu? Po blokadzie?/Depczący rozrzucone po podwórzu pierze z rozdartej pościeli/ Naczynia kuchenne, porzucone, zniszczone, nic nie warte?/I fotografie rodzinne tych, których wygnano z domów na zagładę?/ Na ziemi szafa leży, a w jej otwartych drzwiach zastrzelony/Lecz jego ukochani, żona i dzieci, jeszcze żyją,/ Właśnie zaprowadzono ich na "Umschlagplatz,,"/I dostają, jak należy po kilo chleba na głowę - /Boże, jak długo będzie w Tobie trwać ich życie? jak długo?/I nieszczęście dzień za dniem? Dzień za dniem!

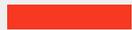
Gela Seksztajn , Mały handlarz uliczny

Jehoszua Perle

1888-1943

Zagłada Warszawy

- Główny temat: wielka akcja likwidacyjna (1942)
- Literacka kronika zniszczenia getta
- Nerwowość i gorączkowość zapisu
- Próba uporządkowania faktów
- Nacechowanie emocjonalne (gniew, krzyk)

Karykatura Feliksa Frydmana

Jehoszua Perle

Zagłada Warszawy

Dziś 3 sierpnia 1942 roku, gdy zaczynam pisać te słowa zanurzone we krwi i łzach , wypada czterdziesty dzień od chwili, gdy mordercze hitlerowskie psy wraz z nikczemnymi wyrzutkami zwanymi żydowską policją zaczęły likwidować i mordować w okrutny sposób całą ludność warszawskiego getta. [...]

A gdy rozgrywał się ostatni ciemny akt historii warszawskich Żydów, ten cichy , potulny Czerniaków też nie mógł już wytrzymać. Nie chciał wydać na rzeź trzystu pięćdziesięciu tysięcy Żydów. Postawić się nie miał siły, wyzwolił się porcją cyjankali. [...]

Jehoszua Perle

4580

Temat: uczucia ludzi pozostawionych w getcie jako przymusowi pracownicy szopów

Życzę jej, Gminie Warszawskiej, życia wiecznego!

Albowiem to **ona** uraczyła mnie liczbą 4580. To ona ścięła głowę mojemu imieniu i osadziła w jej miejsce numer . Chodzę z nim i żyję on stał się mną.

Jerzy Jurandot

Miłość szuka mieszkania

Dziś byłam z Romkiem na premierze teatru Femina. Była to komedia muzyczna o obecnym życiu w getcie zatytułowana „Miłość szuka mieszkania”. Pokazano młode małżeństwo poszukujące miejsca do życia. Po długich poszukiwaniach i podróżach w kohna - hellerkach udało im się znaleźć maleńki pokój w domu przedsiębiorczej gospodyni, która podzieliła duży pokój na pół, żeby móc go wynająć dwóm parom małżeńskim. Udaje jej się znaleźć drugie małżeństwo jako lokatorów i zabawa się zaczyna się. Okazuje się, że obie pary są źle dobrane, w efekcie zawiązują się dwa nielegalne romanse... Publiczność śmiała się z całego serca i spędziła kilka godzin w komfortowym teatrze, zupełnie zapominając o czyhających na zewnątrz niebezpieczeństwach

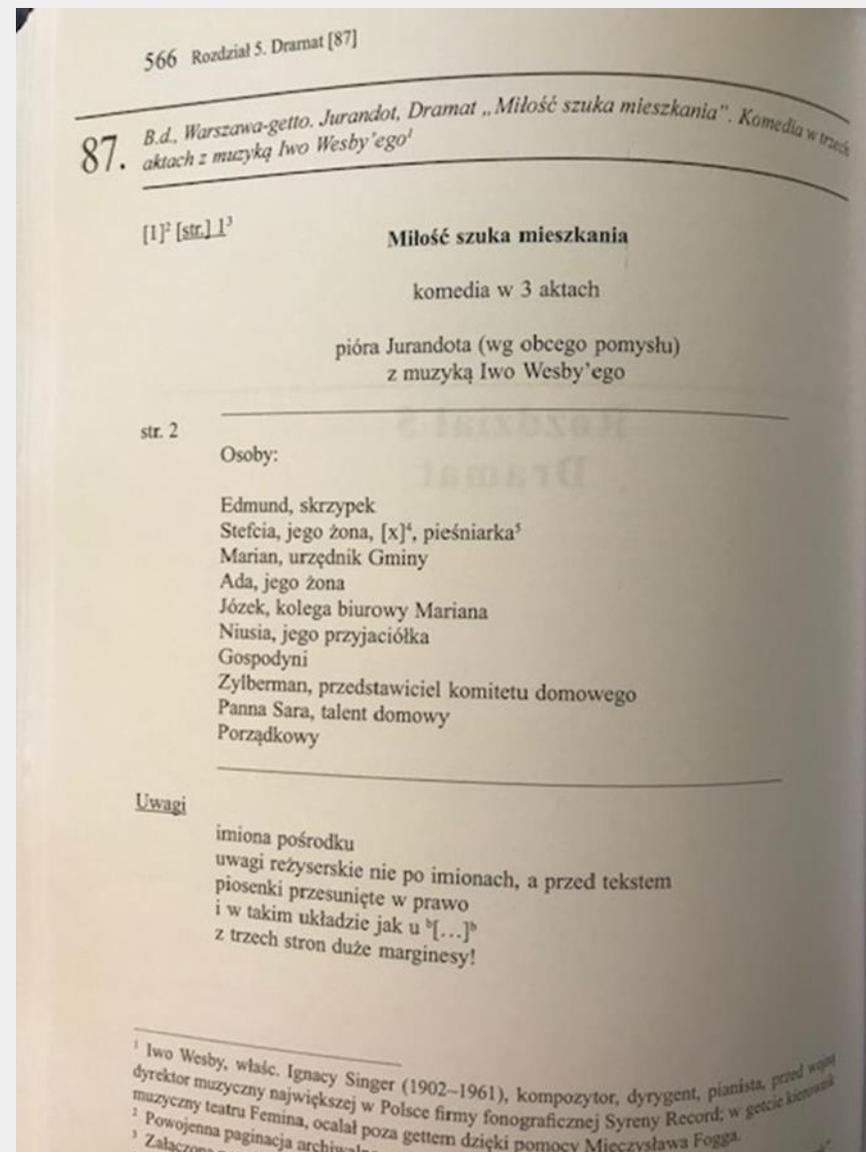
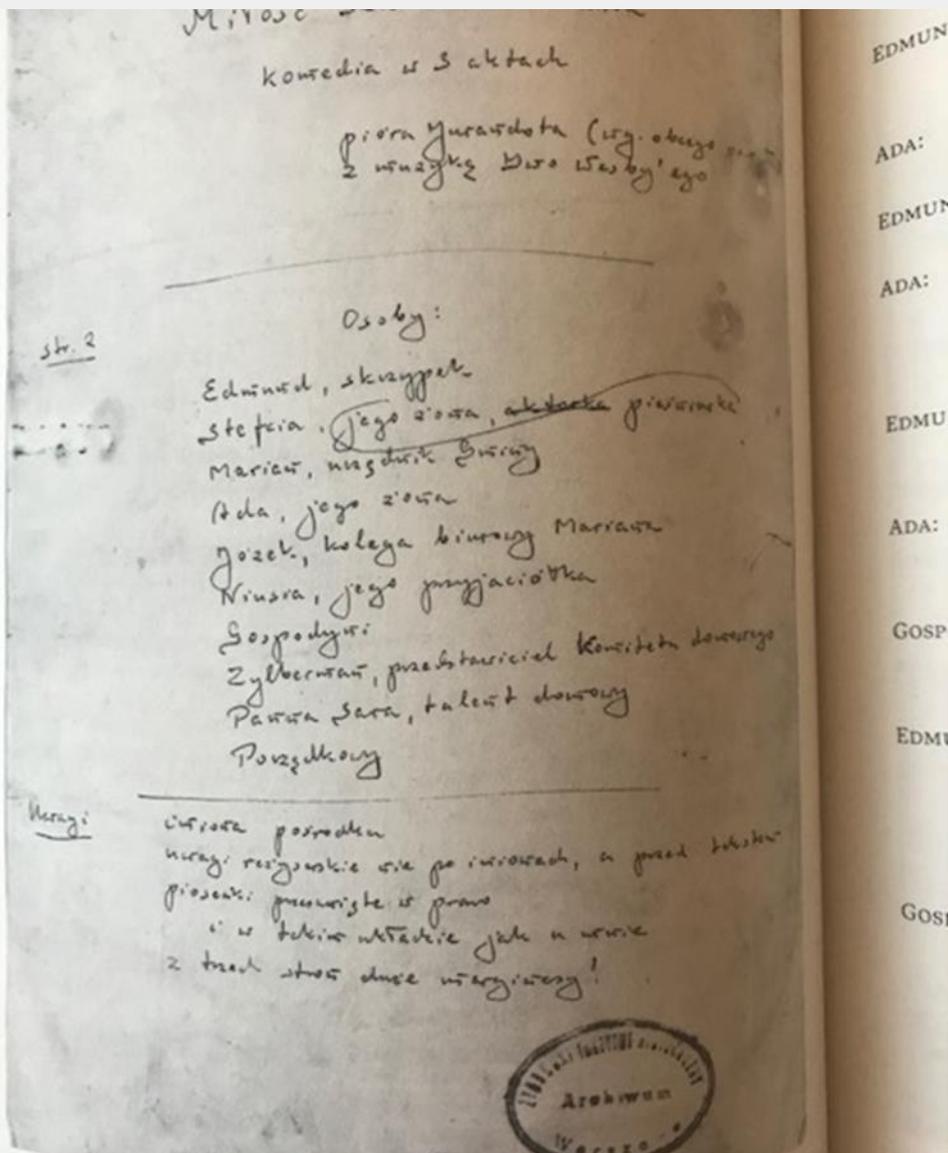
Mary Berg, *Dziennik z getta warszawskiego*, Warszawa 1983. [29.10.1941]

www.1942.pl

*Miłość sztuka
mieszkania
wystawiona w Feminie
1941 rok
Ring I, nr 519*

Forsa, Forsa

Forsa, forsa, forsa - najważniejsza rzecz!

Nie masz bracie forsy, słuchaj, mówię szczerze,

Wzywaj Pinkierta, niech na cmentarz cię zabierze!

Forsa, forsa, forsa - najważniejsza rzecz!

Gdy pani prezesowa robi ondulację, ubogie dzieci idą
spać bez kolacji./Forsa, forsa...

Instytucje gminy ciągną z nas daniny,

Dają jeść kapustę ze szczyptą sacharyny./Forsa/

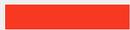

Bibliografia

- Archiwum Ringelbluma, t. 26,
- Słowa pośród nocy . Poetyckie dokumenty Holokaustu, wyb. Tekstów i opr. A. Żółkiewska
- *Gazeta Żydowska*, AZIH
- Bundesarchiv, Archiwum Państwowe w Warszawie , Ghetto Fighters Archives
- B. Engelking, Kultura i rozrywka, w: B. Engelking, J. Leociak, *Warszawskie getto. Przewodnik po nieistniejącym mieście*, Warszawa 2001
- R. Sakowska, *Opór cywilny w działalności oświatowej i kulturalnej*, w: *Ludzie z dzielnicy zamkniętej*, Warszawa 1993
- J. Jurandot, *Miasto skazanych. 2 lata w warszawskim getcie*, S. Grodzieńska, *Dzieci getta*, Warszawa 2014

Dziękuję za uwagę

